

Reactie Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer op de conceptvoorstellen voor het leergebied Burgerschap

8 juni 2019

Algemene opmerkingen

1. Bij het geven van de feedback hebben wij ons geconcentreerd op wat we verbeterd willen zien. Wat al goed is heeft daardoor minder aandacht gekregen. Er is door het ontwikkelteam veel werk verzet en vooruitgang geboekt. De stap van dit product naar kerndoelen en eindtermen is echter te groot. Er is meer tijd nodig om – ook met ons als vakvereniging en met wetenschappelijke inbreng van burgerschapsexperts – tot een eindproduct te komen. De NVLM werkt graag mee aan een dergelijke vervolgstap.
2. De keuze voor de deliberatieve opvatting van democratie ondersteunen wij niet. Als je democratie alleen maar opvat als een gezamenlijk beraad om te ontdekken wat goed en waar is, mis je allerlei andere essentiële aspecten van democratie en burgerschapsvorming. Er wordt dan te weinig aandacht besteed aan: machtsbronnen en machtsverschillen, het belang van verkiezingen, vertegenwoordigen en stemmen, het zoeken naar consensus als er verschillende belangen zijn, de rechtsstaat als fundament onder de democratie, etc. Niet alle verschillen van opvattingen tussen mensen kunnen worden opgelost door samen te zoeken naar overeenstemming. En niet alle verschillen van mening komen voort uit te weinig inlevingsvermogen. Soms beslist de meerderheid, soms moeten meerdere partijen water bij de wijn doen en regelmatig wint de club met het meeste geld of de mensen met de meeste status. Bij burgerschapsvorming is het essentieel dat leerlingen zich daar bewust van worden. Door de nadruk op “het beraad over wat goed en waar is” lijkt het product van het ontwikkelteam het politieke en democratische karakter van burgerschap te ontkennen. Dat valt ons vooral op bij de burgerschapsvormende denk- en werkwijzen, die bijna volledig gaan over interpersoonlijke communicatie en empathie, waardoor nergens staat dat je als burger ook moet leren invloed uit te oefenen, moet proberen je zin te krijgen en dat je voor je belangen moet opkomen. Ook zet deze keuze leerlingen die minder goed kunnen verwoorden wat ze vinden bij voorbaat op achterstand. Zij hebben waarschijnlijk liever “één mens, één stem”, dan een beraad over wat goed en waar is.
Het is essentieel om ook andere opvattingen van democratie – bijvoorbeeld de meerderheidsdemocratie of de consensusdemocratie – te betrekken bij goed burgerschapsonderwijs. Het is juist van belang dat leerlingen zien wat deze verschillende opvattingen betekenen voor de manier waarop je naar een democratie kunt kijken en hoe je een democratie kunt inrichten.
3. Op pagina 3 wordt over de drie basiswaarden van de democratische rechtsstaat gezegd dat scholen de mogelijkheid krijgen “deze waarden te interpreteren en meer of minder gewicht te geven”. Dat lijkt ons een bijzonder onwenselijk uitgangspunt. Mogen scholen de basiswaarden die ten grondslag liggen aan de democratische rechtsstaat desgewenst ook minder gewicht geven? Het is toch zo dat de basiswaarden een *minimale* voorwaarde zijn die elke school moet garanderen?
4. Uit het overzicht op de pagina's 14-16 blijkt dat het grootste deel van burgerschap samenhangt met M&M. We zien nog te weinig hoe deze samenhang vorm gaat krijgen. Ook denken we dat deze constatering iets zou moeten betekenen voor het aantal uren van deze vakken. Als burgerschapsvorming serieus genomen wordt, moet dat ook iets betekenen voor

het aantal lessen van bijvoorbeeld maatschappijleer en geschiedenis. De staatscommissie parlementair stelsel doet duidelijke aanbevelingen in deze richting, die het ontwikkelteam Burgerschap zo over kan nemen.

5. Op pagina 3 staan nu drie maatschappelijke vraagstukken genoemd: globalisering, duurzaamheid en innovatie. We vragen ons af waarom juist deze vraagstukken zoveel aandacht verdienen. Ze staan ook genoemd bij M&M. Dat kun je zien als samenhang, maar het lijkt ons eerder overdaad.
6. Deze drie vraagstukken komen ook terug in het venndiagram op pagina 6. Daarna zijn ze gewoon toegevoegd aan de andere grote opdrachten, terwijl ze een heel ander karakter hebben dan de eerste zes grote opdrachten. De dwarsverbanden verdwijnen zo uit beeld. Bijvoorbeeld die tussen solidariteit en globalisering of die tussen macht/inspraak en innovatie. Als ik solidair wil zijn met een boer in Kenia én duurzaam wil leven, wat betekent dit dan voor bijvoorbeeld technologisch burgerschap? en vice versa. Digitaal samenleven is er als zevende grote opdracht aan toegevoegd, maar komt dan weer niet voor in het diagram.
7. Een schematische weergave van de opbouw in kennis en vaardigheden (per 'bouw' en per 'niveau') en van de relatie tussen de grote opdrachten, de denk- en werkwijzen zou het geheel overzichtelijker kunnen maken.

Over de denk- en werkwijzen

We herkennen de burgerschapsvormende denk- en werkwijzen niet als burgerschap.

- Ze zijn te algemeen en te breed (communiceren, handelingsvermogen, onderzoek, empathie) en wijken soms nauwelijks af van de brede vaardigheden. De term beraad vinden we gekunsteld overkomen.
- Het zijn vaardigheden of houdingen die een mens zich eigen moet maken, maar die geen rechtstreekse relatie hebben met het burgerschap van de leerlingen. Waarom moeten leerlingen leren streven naar consensus? Waarom is het voor een burger nodig om te leren over het proces van waarheidsvinding? We vinden het belangrijker dat leerlingen onderscheid leren maken tussen feiten en meningen. Het lijkt nu bij deze werk- en denkwijzen meer te gaan om persoonsvorming dan om burgerschapsvorming.
- Het politieke karakter van burgerschap (je bent burger in relatie tot de overheid, burgers hebben verschillende opvattingen over de manier waarop de samenleving moet worden ingericht, bij het burgerschap spelen verschillende belangen en machtsongelijkheid een rol), verdwijnt bij deze denk- en werkwijzen geheel buiten beeld. Waar staan de vaardigheden die van belang zijn voor politieke participatie?
- Een onderscheid tussen empathie 1 en empathie 2 vinden we heel onduidelijk en niet zinvol.
- Hoe gaan we bevorderen en meten dat "Leerlingen leren om te reflecteren op de rol van emoties en overtuigingen in het eigen handelen, en zo nodig dat handelen en die overtuigingen bij te stellen en/of die emoties te onderzoeken; zich over de ervaringswereld van anderen te informeren en die voor zover mogelijk vanuit een binnenperspectief te beschrijven." En waarom moeten leerlingen iets vanuit hun binnenperspectief beschrijven?

Maatschappijleer is bij uitstek een burgerschapsvormend vak, dus leraren maatschappijleer zouden de burgerschapsvormende denk- en werkwijzen toch direct moeten herkennen. Met deze invulling van de werk- en denkwijzen lijkt het ontwikkelteam af te wijken van het wetsvoorstel van Slob waarin de democratische rechtsstaat centraal staat. Ook achten we de kans groot dat de Tweede Kamer zich - in onze ogen terecht - zal verzetten tegen deze persoonsvormende invulling van de werk- en denkwijzen.

Over de bouwstenen

De grote opdrachten en bouwstenen vinden we een stuk duidelijker en aansprekender dan de denken en werkwijzen. Toch ook hier enkele opmerkingen:

- BU02B. Het gaat hier over de wording en werking van de staatsinrichting, maar er wordt niets gezegd over de mogelijkheden om de staatsinrichting te veranderen. Onder andere de voorstellen van de staatscommissie parlementair stelsel laten zien dat de wijze waarop we de parlementaire democratie vormgeven wel ter discussie staat of gesteld kan worden. Als dit niet wordt opgenomen in BU02B, voeg het dan toe aan de aanbevelingen voor de bovenbouw.
- BU03B Democratische cultuur, fase 3 VO onderbouw: hier ligt de nadruk op anderen overtuigen. Daar zouden we aan toevoegen: leerlingen leren dat zij hun mening kunnen bijstellen door input van andere leerlingen en dat meningen gevormd en ook gewijzigd worden in dialoog met anderen en door het standpunt van anderen in ogenschouw te nemen.
- Bij BU06A over solidariteit wordt de rol van de overheid nauwelijks besproken. Leerlingen moeten toch ook leren dat de overheid een manier is om solidariteit via collectieve voorzieningen te organiseren? Het lijkt nu allemaal sterk over het individueel handelen van mensen te gaan.
- Concepten als sociale cohesie, democratisering en socialisatie ontbreken, terwijl die wel relevant zijn voor het leergebied Burgerschap en de samenhang met Mens & maatschappij zouden kunnen laten zien.
- De laatste drie bouwstenen zijn wat mager beschreven in wat leerlingen dan leren en kunnen. Het wordt wat minder uitgewerkt. Is dit omdat er niet meer uit te leren valt of is dit omdat het nog wat nieuwe terreinen zijn en er nog minder 'taal' voor is?

Over de aanbevelingen voor de bovenbouw

We vinden het onbegrijpelijk en niet uit te leggen dat er bij de aanbevelingen voor de bovenbouw steeds staat: “voor zover het de leerlingen van het vmbo betreft verdient het aanbeveling om de doelen zoals geformuleerd voor de onderbouw op dezelfde manier te stellen”. Als die doelen al in de onderbouw gehaald zijn, hoeven ze niet opnieuw aan de orde te komen in de bovenbouw. Maatschappijleer zou dan grotendeels een herhaling van de onderbouw worden, en dat kan niet de bedoeling zijn. Er staan in de aanbevelingen van het ontwikkelteam wel degelijk een groot aantal doelen voor de bovenbouw havo/vwo geformuleerd die ook voor vmbo-leerlingen haalbaar en zinvol zijn. Bijvoorbeeld:

- Nadenken over werking en begrenzing van grondrechten en mensenrechten, hier en op wereldschaal.
- Nadenken over huidige en toekomstige dilemma's bij de waarborging van het respect voor mensenrechten.
- Nadenken over de wording, werking en begrenzing van de democratische rechtsstaat.
- Reflecteren op bedreigingen voor de democratische rechtsstaat.
- Daag leerlingen uit om op te komen voor de democratische rechtsstaat
- Etc. etc. (dit geldt voor de aanbevelingen bij alle bouwstenen.)

Het lijkt ons goed om zowel voor de onderbouw als voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs te differentiëren tussen vmbo en havo/vwo, waarbij we overigens wel vinden dat dezelfde

grote opdrachten op alle schooltypes aan de orde dienen te komen. Daarbinnen kan echter gedifferentieerd worden.

Over de positie van burgerschap in het curriculum.

In het product van het ontwikkelteam Digitale geletterdheid lezen we op pagina 70 een paragraaf over de **plek van digitale geletterdheid in het curriculum**. Het lijkt ons goed als het ontwikkelteam burgerschap een vergelijkbare paragraaf opneemt in het eindproduct burgerschap.

Citaten: Het ontwikkelteam Digitale geletterdheid adviseert om digitale geletterdheid op twee manieren een plek in het curriculum te geven. Enerzijds krijgt het leergebied digitale geletterdheid een plek binnen de andere leergebieden. Anderzijds krijgt digitale geletterdheid een eigen plek in het curriculum. Het leergebied heeft specifieke kennis, concepten en werkwijzen die, zo blijkt ook uit de grote opdrachten van andere leergebieden, niet op een vanzelfsprekende wijze bij andere leergebieden aan de orde komen. In de bovenbouw van het VO zullen gespecialiseerde leraren leerlingen moeten begeleiden om de meer specialistische kennis, vaardigheden en werkwijzen te verwerven.

We denken dat deze redenering ook opgaat voor burgerschap. Enerzijds krijgt burgerschap een plek binnen de andere leergebieden. Anderzijds heeft burgerschap een eigen plek in het curriculum: bij maatschappijleer. Leraren maatschappijleer zijn gespecialiseerde leraren met de kennis en vaardigheden om leerlingen te begeleiden om de meer specialistische kennis, vaardigheden, werken en denkwijzen van burgerschap te verwerven. In onze visie uit 2018 halen we een onderzoek aan waaruit blijkt dat het essentieel is om burgerschap te laten geven door gespecialiseerde docenten. In de Nederlandse situatie zijn dat leraren maatschappijleer. Ook blijkt uit dat onderzoek dat een structureel en consistent aanbod gedurende de onderwijsloopbaan van leerlingen, een duidelijke plek in het rooster en examinering belangrijke voorwaarden zijn voor goed burgerschapsonderwijs. De staatscommissie parlementair stelsel onderschrijft dit op p. 253 en 254 van haar eindrapport. Het ontwikkelteam Burgerschap zou voor de onder- en bovenbouw van het voortgezet onderwijs kunnen aangeven welke kennis en vaardigheden bij maatschappijleer en plek zouden moeten krijgen. Ook het ontwikkelteam M&M beveelt immers aan de bouwstenen van burgerschap te borgen in de programma's van maatschappijleer. Indien gewenst denkt de NVLM daar graag over mee.